

Қадыр Тайшықов туралы

Бейсенбай КЕНЖЕБАЕВ, профессор

Өлі есімде, Қадыр Тайшықов «Ханалар тарихы» деген әңгімесін 1926 жылы Қызылордада шығатын «Жас қайрат» редакциясына, менің атыма жіберген болатын. Жолдау хатында: «Мұны сізбен таныс-біліс болу, қарым-қатынас жасау үшін жіберіп отырмын», - деп жазған еді.

Жазушының дегені болды, бұдан былай Қадыр екеуіміз сырттан таныс болдық, хат жазысып жүрдік. Ол оқта-текте әңгіме, фельетон жіберіп тұрды, біз оны газет бетінде жариялап отырдық.

1928 жылдың жазында Қадыр Қызылордаға келіп, «Еңбекші қазақ» редакциясына жұмысқа тұрды, әдеби қызметкер болып істеді. Бұл кезде мен де сол газетте «партия тұрмысы» бөлімінің бастығы болып істеуші едім. Екеуіміз қызметтес болдық. Осылайша, Қадыр екеуіміз 1930-1932 жылдары Алматыда «Еңбекші қазақ» (қазіргі «Социалистік Қазақстан») редакциясында, 1932-1933 жылдары Шымкентте «Оңтүстік Қазақстан» газеті редакциясында, 1933-1935 жылдары Алматыда баспа орындарында бірге қызмет еттік.

Қадыр 1937 жылдың күзінде ұсталып кеткенге дейін баспада, Қазақстан Жазушылар одағында жұмыс істеді. Ол белгілі журналист, жазушы еді.

Бірге қызметтес болудан бөлек, тату-тәтті дос болдық, үнемі бірге жүріп, бірге тұрдық, бір-біріміздің үйімізге жиі қатынадық, ойлаған ойымызды, жазған нәрсемізді ақылдасып, бірге талқылайтын едік.

Қадыр менен төрт жас үлкен болатын. Ол 1900 жылғы, туған жері - Баянауыл жағы. Үлкенді-кішілігімізге қарамай, ол екеуіміз құрдас кісілердей жүретінбіз.

Әуелі Қадыр Баянауылда, Павлодарда, Қарқаралыда оқиды, бастауыш, орта мектеп бітіреді. 1926 жылы Ташкентке барып, Орта Азия мемлекеттік университетіне оқуға түседі. 1926-1928 жылдарда сонда оқиды.

Үйіне қатынап жүргенде өзімен әңгімелесіп, әкесі Баспақ ақсақалдың заманында біраз дәулетті болған, әйгілі би, саятшы, домбыра

жасайтын ұста болғанын білдім. Қазақтың арғы-бергі шежіресіне, әдебиетіне, әдет-заңына, тұрмыс-салтына жетік еді. Аң, құс жайын, саятшылықты, қол өнерін жақсы білетін, сөзшен, шешен кісі еді. «Жақсы әке жаман балаға қырық жыл азық» дегендей, бұл жағдайлар Қадырға ырыс та, бейнет те болды, көп пайдасын да, зиянын да тигізген-ді.

Зияны сол, «Сыр» деген әңгімесінде Қадырдың өзі де айтады, жиырмасыншы жылдары бай балалары мектептен қуылсын деген ұран шақырылып, науқан жүргізілгенде, Қадыр бірнеше рет мектептен шығарылады. Ақырында 1928 жылы Орта Азия мемлекеттік университетінен қуылады. Ал пайдасы - жас болуына қарамай, Қадыр қазақтың бұрынғы тұрмыс-жайын, әдет-ғұрпын, әдебиетін, ән-күй музыкасын, мінез-құлқын, тілін, сөз байлығын өте жақсы білетін еді.

...1936 жылы Алматыда Қазақстан көркем әдебиет баспасынан шыққан «Күлмекке не?» деген күлкі әңгімелері мен фельетондар жинағындағы шығармаларына қарағанда, Қадыр жазу жұмысымен 1924-1925 жылдардан айналыса бастаған көрінеді. Оның жиырма-сыншы жылдардың алғашқы жартысында жазған әңгіме, фельетондары көбінесе «Қазақ тілі» (Семейде шығатын), «Жас қайрат» газеттерінде жарияланған.

«Еңбекші қазақ» редакциясына қызметке келгеннен бастап Қадыр әңгіме, фельетонды үсті-үстіне жазды. Оның шығармалары «Еңбекші қазақ» газетінде, «Жаңа әдебиет» журналында, республика астанасында шығатын тағы басқа газет-журналдарда жиі жарияланатын болды.

Сондай-ақ, Қадырдың бірді-екілі күлдіргі әңгімесі мен фельетоны сахнада да айтылып жүрді. Мысалы, оның «Табылған хаттар» деген әңгімесін Совет Одағының Халық артисі Қалыбек Қуанышбаев концертте үнемі айтатын еді. Өлгі жинағында Қадыр: «Бұл әңгіме басында Қалыбектің сахнада айтуына арналып жазылған еді» - деп ескертеді.

Қадыр әртүрлі өлең де жазатын. Бірақ ол өлеңдерінің кейбіреуін, бірді-екілі сықақ өлеңдерін ғана басқызатын, басқаларын жарияламайтын. 1933 жылы ол маған Сұлтанмахмұт Торайғыровтың «Ақ сәуле» деген өлеңінің жалғасы деп өзінің бір өлеңін оқып берген еді. Сонда көргем, оның өлеңдері үлкен бір қара дәптер еді.

Өз жанынан өлең, әңгіме, фельетон жазуы үстіне, Қадыр орыс тілінен де шығармалар аударатын. Ол Гогольдің «Өлі жандар», Фурмановтың «Чапаев», М.Кольцовтың «Иван Вадимович өз дәрежесіндегі кісі» деген шығармалары мен А.Чеховтың, М.Зощенконың бірді-екілі әңгімелерін аударған. Бүгінгідей есімде, Қадыр Н.В.Гогольдің «Өлі жандар» деген шығармасын аударуға алғанда, Қазақстан баспасының сол кездегі бас редакторы Бейімбет Майлин мені сол аудармаға редактор етіп белгіледі. Қадыр менімен кеңесіп жүруге тиісті болды.

Шығарманы аударуға кірісерде Қадыр маған: мен осының кейбір кейіпкерлерінің аттарын да қазақшалаймын - Собакевичті Итбаев, Ноздревті Тұмсықбаев деп атайын. Өйтпесе автордың негізгі ойы шықпайды деді. Соны дәлелдеді. Мен оны мақұлдадым.

Кейін қолжазбаны баспаға алып барып, Бейімбет, Сәбит Мұқановпен кеңескенімде, кейіпкерлер атын аударуға Сәбит қарсы болды. Қадырға бастан-аяқ Итбаевты Собакевич деп түзеуге тура келді.

Қадырдың бір әдеті - ол әңгіме, фельетондарына көбіне өз атын қоймай, бүркеншек ат қоятын. Оның бүркеншек аттары «Мәлтен», «Бұйрас», «Қабсыңқа» деп келетін. Барлығы автордың өз бойынан, өз атынан алынған.

Қадыр жасында нәзік, шая болған. Жүрт оны «Мәлтен» деп мазақтаған екен. Қадыр аласа бойлы, шағын денелі, дәу басты еді. Бойы мен денесінен басы үлкен, оны қазанбас деуге болатын. Ал «Бұйрас» дейтіні - Қадырдың шашы сәл ширатылып, болар-болмас бұйраланып тұратын. «Қабсыңқа» - өз аты, бас әрпінің ескіше оқылуы.

Қадыр қарапайым, сабырлы, салмақты еді. Жас болып оның асып-тасқанын, асыр сап ойнап-күлгенін, ұшып-қонып жүргенін, ұшқары, жеңіл, албырт, аңғырт сөйлегенін көрмес едің, яғни оның бойынан жастық мінез-қылқ табу қиын болатын.

Қадыр ән-күйді, музыканы өте жақсы көретін, жақсы түсінетін, тыңдағанда балқып отыратын. Оның дауысы тамаша еді. Домбыра, мандолина тарта білетін. Қазақ әндерін тамылжыта айтатын.

Сонымен бірге, Қадыр өз жанынан да ән-күй шығаратын. Оның сол кезде-ақ бес-алты ән-күйі бар еді. Олары: 1) «Тасқын» (күй, радио арқылы берілетін), 2) «Партизан жыр» (ән, «Жалбыр операсында айтылады»), 3) «Полк әні» (Қазақ атты әскерінің 15 жылдығына байланысты шығарылған), 4) «Комсомол әні» (сөзі Өтебай Тұрманжановтікі, кезінде Жүсіпбек Елебеков, Қуан Лекерев айтатын) деп аталады.

Көзінің тірісінде өз жазғандарынан Қадырдың небары үш кітабы шыққан. Жоғарыда көрсетілген «Күлмекке не?» деген жинағынан басқа, 1935-1937 жылдары оның «Октябрь ұшқыны» (революция, азамат соғысы кезінен алынып жазылған повесть), «Аңшы Қалжан» (аңшылық, революциядан бұрынғы ауыл өмірі, қазақ баласы туралы әңгіме) деген кітаптары басылған.

Стиль дегеніміз - адам, адамның, өзі қандай болса, стилі сондай болады дегенді айтады данышпан Карл Маркс. Данышпанның осы ережесін Қадыр шығармалары айқын сипаттайды.

Өйткені Қадырдың өзі қандай қарапайым болса, оның шығармалары да сондай қарапайым. Бәрі де күнделікті өмірден алынып жазылған. Қадырдың өзі қандай сабырлы, салмақты болса, оның шығармалары да сондай сарынды, салмақты, жарасты, кестелі.

Қадыр шағын көлемді әңгіме, фельетонға шебер. Оның әңгімелері мен фельетондары өте қысқанды, өткір, көркем тілді, келісті, күлкі-әжуалы, мысқыл-сықақты болып келеді.

Қысқа - нұсқа :

Мысырда апатқа ұшыраған А321 бортында таймер орнатылған. Болжам бойынша жарылғыш зат жанар-жағармай бағының маңына қойылған, деп хабарлайды foxnews.com.

11 Сарыарқа саямалы, -2015.-14 қараша.-80.